

ORDLISTA FÖR NATURVÅRDANDE SKÖTSEL AV SKOG

FRAMTAGEN AV:
NATURVÅRDSVERKET OCH SKOGSSTYRELSEN

REMISSVERSION 2018-12-20

INNEHÅLL

Inledning	3
Ordlista för naturvårdande skötsel av skog	4
Centrala begrepp	4
Åtgärder och metodval	5
Ord med relevans för naturvårdande skötsel och för förståelse av ordlistan	8
Termer att undvika vid naturvårdande skötsel.....	9

UTKAST

INLEDNING

Syfte och mål

Syftet med ordlistan är skapa förutsättningar för ett gemensamt språkbruk kring naturvårdande skötsel av skog, genom att definiera centrala begrepp. Ordlistan ska bidra till att tydliggöra skillnaden mellan naturvårdande och produktionsinriktade åtgärder.

Förhoppningen är att en stärkt samsyn runt begreppen och en tydligare kommunikation ska underlätta och förbättra arbetet med naturvårdande skötsel av skog, minska risken för skada på naturvärden och höja kvaliteten på den genomförda skötseln.

Målet är att ordlistan ska anammas och användas av alla som genomför, planerar eller beslutar om naturvårdande skötsel.

Behov av naturvårdande skötsel av skog

Det finns ett behov av att genomföra skötselåtgärder för att bevara och gynna hotade arter och naturtyper, på kort och på lång sikt. Behovet kommer framförallt av att många störningar som skapar livsutrymme och förutsättningar för skogens arter – såsom brand, översvämning och äldre tiders hävd – har minskat och satts ur spel. Många skogsarter minskar även till följd av dagens storskaliga markanvändning som påverkar ekosystemens struktur och funktion negativt. Resultatet är ofta täta och mörka skogar med brist på variation i trädarter och trädåldrar, färre gamla träd och brist på död ved.

Naturvårdande skötsel kan delas in i:

- Åtgärder för att bevara befintliga höga naturvärden
- Åtgärder för att restaurera eller återskapa naturvärden som försvunnit helt eller delvis
- Åtgärder för att nyskapa naturvärden (i vissa sammanhang)

I första hand bör åtgärder som bevarar befintligt höga naturvärden prioriteras, så att dessa inte försvinner eller försämras. Därefter prioriteras åtgärder som restaurerar eller återskapar naturvärden, framförallt de åtgärder som utvecklar naturvärden på kort sikt. Även nyskapande åtgärder kan ge naturvårdsnytta och anses vara naturvårdande skötsel i sammanhang där det finns skyddsvärda arter som kan dra nytta och gynnas av åtgärden.

Keep it simple – det ska vara enkelt

Att använda särskilda begrepp och en speciell terminologi är ett sätt att effektivisera och förenkla kommunikationen. Ordlistan utgår ifrån att etablerade begrepp ska behållas och att betydelsen ska bli tydligare. Ibland är det bättre att helt undvika begrepp som skapar onödigt tolkningsutrymme och istället skriva med enkla ord vad som faktiskt ska göras. Om ett bestånd exempelvis ska glesas ut så att det blir mer ljusinsläpp, använd en precis beskrivning så som till exempel "I området ringbarkas eller fälls 10 % av granstammarna, stammar och grenar lämnas kvar. Val av granar görs så att områdets luckighet förstärks". Det är tydligare än att enbart skriva att beståndet ska plockhuggas eller gallras.

Bakgrund

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen har ett gemensamt ansvar för måluppfyllelse inom miljökvalitetsmålet Levande skogar. För att nå målet krävs bland annat naturvårdande skötsel av skog. Denna skötsel behöver utföras i formellt skyddad skog såväl som i markägarnas frivilliga avsättningar (ofta klassade som NS-bestånd). Kunskap om naturvårdande skötsel kopplar också till utformandet av skogsbrukets miljöhänsyn till hänsynskrävande biotoper, arbetet med artskydd och arter inom åtgärdsprogram samt upprättande av bevarandeplaner för Natura 2000-områden.

Ordlistan är framtagen av Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen och är en del av ett större samarbete mellan myndigheterna i syfte att utveckla arbetet med naturvårdande skötsel i skog. Synpunkter på ordlistan har inhämtats från myndigheter, skogssektorn, ideella föreningar samt universitet och högskolor.

ORDLISTA FÖR NATURVÅRDANDE SKÖTSEL AV SKOG

I ordlistan nedan definieras begreppet naturvårdande skötsel samt ytterligare begrepp centrala för naturvården. Dessutom sammanställs och beskrivs de vanligaste åtgärderna inom naturvårdande skötsel. Ordlistan utgår ifrån att etablerade begrepp ska behållas och syftar till att förtydliga innebörden för att säkra ett gemensamt språkbruk.

Det finns också en sammanställning av termer som ibland används vid naturvårdande skötsel och som bör undvikas i dessa sammanhang då de riskerar att leda fel eller misstolkas.

CENTRALA BEGREPP***Naturvårdande skötsel***

Åtgärd som syftar till att bevara och utveckla naturvärden knutna till enskilda objekt eller områden som enbart har naturvårdsmål

Naturvårdande skötsel inbegriper endast åtgärder som syftar till att bevara eller gynna biologisk mångfald. Naturvårdande skötsel styrs av naturvärdenas behov, inte av ekonomiska incitament. Uttag av träd/virke eller grot (grenar och toppar) sker normalt inte. Uttag görs endast om naturvärdena påverkas negativt av att träd/virke/grot lämnas kvar eller om virket/groten uppenbart inte har någon positiv påverkan på naturvärdena och utkörning kan ske utan att skada uppstår.

Naturvårdande skötsel kan delas in i åtgärder för att bevara befintliga höga naturvärden och åtgärder för att restaurera och återskapa naturvärden som försvunnit helt eller delvis. Naturvårdande skötsel kan även innefatta nyskapande av naturvärden. Praktiskt innebär naturvårdande skötsel ofta att återintroducera eller imitera tidigare markanvändning (hävd) eller naturliga störningar men kan även utgöra specifikt artbevarande åtgärder. Naturvårdande skötsel ska skiljas från rekreativsvård och kulturmiljövård. De olika vårdåtgärderna har dock ofta synergieffekter med varandra.

Restaurera naturvärden

Åtgärd för att i ett eller flera steg förbättra tillståndet för befintliga naturvärden då de försämrats på grund av eftersatt skötsel eller brukande med annan målsättning

Restaurerande åtgärder ryms inom definitionen naturvårdande skötsel. Efter en genomförd restaurering behövs ofta löpande skötsel för att bibehålla naturvärdena. Restaureringen är ofta mer omfattande än den efterföljande löpande skötseln. Generellt är restaurering av befintliga naturvärden mer kostnads- och tidseffektivt jämfört med att återskapa eller nyskapa naturvärden.

Återskapa naturvärden

Åtgärd som återskapar strukturer och livsmiljöer som tidigare funnits på platsen

Återskapande åtgärder ryms inom definitionen naturvårdande skötsel. Återskapande av strukturer och livsmiljöer ger bäst effekt på biologisk mångfald då det finns arter i det aktuella området som lider brist på dessa.

Nyskapa naturvärden

Åtgärd som skapar naturvärden i form av strukturer och livsmiljöer som tidigare inte funnits på platsen

Nyskapande åtgärder ryms inom definitionen naturvårdande skötsel då de sker i områden med ett naturvårdsmål i syfte att förstärka naturvärden i området eller i omgivande landskap. Nyskapande av strukturer och livsmiljöer ger bäst effekt på biologisk mångfald då det finns arter i närheten som lider brist på dessa.

Löpande skötsel

Åtgärder som måste upprepas, med längre eller kortare tidsintervall, för att naturvärden ska bevaras och utvecklas

Löpande skötsel ryms inom definitionen naturvårdande skötsel. Många skötselkrävande miljöer kräver återkommande, löpande skötsel för att naturvärdena ska bevaras och utvecklas.

ÅTGÄRDER OCH METODVAL

Barkfläkning/partiell barkning

Skada och avlägsna barken på ett träd

Syftet med att skada barken är att skapa specifika kvaliteter av död ved i trädet utan att det dör. Barkning är en form av barkfläkning som exempelvis kan användas för att efterlikna brandljud i frånvaro av brand, som skapar en särskilt kådrik ved. Barkfläkning kan ske manuellt eller maskinellt (med skogsmaskin eller motorsåg).

Brynskötsel

Genomföra åtgärder i övergångszoner mellan öppnare mark och skog

I övergångszoner mellan öppnare mark och skog kan man skapa en mosaik av miljöer som kan gynna många olika arter. Till exempel kan man skapa en variation av solbelysta träd och buskar och gynna arter som ger bär och blommor, vilket ger en bra livsmiljö för många insekter och fåglar. Att lämna rishögar och död ved ger skydd åt vilt och insekter.

Dämning

Skapa hinder för vattnets flöde och på så sätt höja grund- eller ytvattnets nivå

Syftet inom naturvårdande skötsel är oftast att återställa en naturlig hydrologi alternativt för att skapa eller öka arealen våtmark. Här ingår också att proppa igen diken för att motverka avvattning av marken.

Fri utveckling

Inga åtgärder görs i området som i stället får utvecklas genom intern beståndsdynamik och/eller naturliga störningar

Fri utveckling är ett metodval som kan väljas till exempel för att gynna störningskänsliga artgrupper där intern beståndsdynamik får styra förutsättningarna för utvecklingen av beståndet och naturvärdena. Det kan också vara lämpligt att lämna ett område till fri utveckling om det är av sådan storlek och karaktär att det kan påverkas på ett relevant sätt av naturliga störningar så som skogsbrand, stormfällning eller översvämningar, förutsatt att dess värden gynnas av detta. Termen fri utveckling ska inte användas i områden som behöver skötsel i form av punktinsatser eller engångsåtgärder utan endast då området kan lämnas helt utan åtgärd. Åtgärder för att utveckla och bevara rekreations- eller kulturmiljövärden kan fortsatt göras i ett område där annars fri utveckling ska råda.

Friställning

Röja, fälla eller ringbarka träd och buskar för att skapa fritt utrymme runt enskilt träd eller enskild buske

Syftet med friställningen är att skapa förutsättningar för trädets/buskens överlevnad och utveckling av strukturer viktiga för den biologiska mångfalden, såsom grov stamdiameter och en lågt ansatt, omfångsrik krona.

De nedtagna träden och buskarna lämnas normalt kvar på platsen eller flyttas till annat lämpligt ställe i området. Ett skonsamt och kostnadseffektivt alternativ till fällning är ringbarkning. Om trädet är mycket gammalt kan en friställning behöva göras i flera steg för att trädet inte ska skadas eller dö av för snabb miljöförändring.

Gruppställning

Vid röjning eller utglesning av träd och buskar sparas träd och/eller buskar i anhopningar för att skapa ojämnheter i ett skogsbestånd eller en trädbärande hagmark

Syftet är att skapa en variationsrik miljö och öka förutsättningarna för fler arter att trivas i området.

Hamling

Att återkommande beskära alla grenar på ett träd

Syftet med åtgärden när den utförs som naturvårdande skötsel är att efterlikna äldre tiders löv- och grentäkt och på så sätt bevara och utveckla natur- och kulturvärden knutna till hamlade träd. Genom att hamla träd förlängs deras ålder och de får strukturer som är värdefulla för många arter. Traditionellt har intervallet mellan hamlingarna varierat beroende av trädslag och landsdel, ett vanligt intervall är ca 5 år. Se även restaureringshamling och kronavlastning/avlastningsbeskärning.

Heterogenisering

Röja, fälla, ringbarka eller att på andra sätt skada träd och buskar i ett bestånd på ett variationsrikt sätt

Syftet med dessa skador är att skapa större variation i bestånd vad gäller träd- och buskararter, åldersfördelning och slutenhet. Åtgärderna ska så långt det är möjligt efterlikna naturliga störningar varför också den döda veden som skapas normalt lämnas kvar i området. En större variation i beståndet ökar förutsättningarna för fler arter att hitta ett lämpligt habitat och etablera sig där.

Högkapning

Kapa ett träd högt upp på stammen i syfte att efterlikna en naturlig högstubbe

Syftet är att efterlikna ett naturligt stambrott och öka mängden död ved. Det är bara lämpligt att högkapa träd som saknar befintliga naturvärden. Inom naturvårdande skötsel ska toppen ofta lämnas kvar. Om det finns en markflora eller markfauna som kan ta skada kan det vara aktuellt att flytta toppen inom beståndet. För att ge mer naturvårdsnytta och inte riskera att förväxlas med en kulturstubbe ska högstubben vara så hög som möjligt, gärna 3 meter eller högre. En kulturstubbe ska vara 1,3 m hög och signalera hänsynskrävande naturvärden på marken.

Kronavlastning/ avlastningsbeskrning

Beskära träd så att kronans omfång minskas

Inom naturvårdande skötsel är syftet att genom beskärning avlasta ett trädskrona och undvika att det bryts sönder. Begreppet kronavlastning är att föredra framför topphuggning då ordet topphuggning kan leda till att man kapar trädet rakt av och för långt ner på stammen. Dessutom signalerar topphuggning att åtgärden behöver göras uppifrån, avlastning av kronan behöver ofta göras från alla sidor. Vid hamlings efterliknande åtgärder används ordet hamlings. Se även hamlings och restaureringshamlings.

Luckhuggning

Kan utföras genom att röja och fälla träd och buskar, där de nedtagna träden och buskarna normalt lämnas på platsen eller flyttas till annat lämpligt ställe i området. Ett skonsamt och kostnadseffektivt alternativ till fällning är ringbarkning.

Syftet med åtgärden är att skapa en ljusöppning i beståndet för att exempelvis få sol på ved, trädstammar och mark, att gynna föryngring, gynna blommande och bärande örter och buskar och öka åldersspridningen i beståndet. För att en lucka ska få önskad effekt behöver den ofta vara minst en trädhöjd i diameter. Luckor kan innehålla enstaka kvarstående träd.

Naturvårdsbränning

Planerad, anlagd och kontrollerad brand (av skog) i syfte att efterlikna naturlig brand och gynna brandberoende arter

Syftet med en naturvårdsbränning är alltid naturvårdsnyttan, jämfört med hyggesbränning där syftet är att gynna föryngringen. Naturvårdsbränning kan ske både för att bevara befintliga höga värden på plats, för att utveckla värden eller skapa nya värden. Virkesuttag ska normalt inte göras men det kan finnas undantag, exempelvis vid vissa artspecifika anpassningar. Träd kan behöva fällas till exempel av säkerhetsskäl men virket behöver normalt inte tas ut.

Restaureringshamling

Beskära träd som tidigare regelbundet hamlats men sedan fått utvecklas fritt under många år

Syftet är att förlänga livslängden hos det tidigare hamlade trädet genom att avlasta kronan och undvika att det bryts sönder. Restaureringshamling bör aldrig ske för nära det ursprungliga hamlingsstället, avståndet som behövs beror på grenarnas diameter. Åtgärden kan behöva göras i etapper då gamla hamlingsträd kan behöva återhämta sig mellan beskärningarna. På längre sikt behöver åtgärden upprepas. Se även hamlings och kronavlastning.

Ringbarkning

Avlägsna bark i en ring runt trädstammen

Syftet med ringbarkning är att skapa en viss typ av död ved eller en lucka i beståndet, friställa träd eller minska slyuppslag av till exempel asp. Vid ringbarkning bryts flödet i trädets innerbark och näring kan inte transporteras från kronan till rötterna vilket leder till att trädet svälter ihjäl efter ett par år. All bark i ringen måste avlägsnas och även eventuella levande grenar under ringen. Ringbarkning kan ske manuellt eller maskinellt.

Stubbskottsbruk/skottskogsbruk**Regelbundet återkommande beskärning vid basen av lövträd och buskar**

Syftet med åtgärden när den utförs som naturvårdande skötsel är att efterlikna äldre tiders stubbskottsbruk och på så sätt bevara och utveckla natur- och kulturvärden knutna till dessa miljöer. Stubbskottsbruk gör att träden får hög ålder och därmed värdefulla strukturer för många arter. Traditionellt var syftet med beskärningen främst att få lövfoder och klenvirke till bränsle, stängselmaterial och flätvirke. Vid upprepad beskärning vid basen uppstår med tiden en sockel. I de så kallade skottskogarna stod socklarna relativt tätt och beskärningen skedde med intervaller på 5–20 år. Stubbskottsträd fanns också i ängsmarken, så kallad stubbskottsäng och då var syftet även att förbättra höproduktionen genom den röjgödningseffekt som uppstår under några år efter ingreppet. I stubbskottsängen stod träden glesare än i skottskogen och beskars med intervaller på 10–20 år. Synonymt ord till stubbskottsbruk är skottskogsbruk.

Säkerhetsbeskärning**Avlägsna potentiellt farliga delar av ett träd i syfte att undvika skada på person och egendom**

Åtgärden kan indirekt vara naturvårdande skötsel om det är ett sätt att kunna behålla träd trots att de står illa till.

Utglesning**Kan utföras genom att fälla, högkapa, ringbarka eller veteranisera träd på ett sätt som skapar större variation i beståndet**

Syftet är att skapa ett glesare trädskikt och få en ökad ljus- och värmeinstrålning som gynnar många arter. Åtgärden berör ofta en sammanhängande yta men det är viktigt att åtgärden inte görs schablonartat över hela ytan, utan på ett sätt som skapar variation. Virke och grot (grenar och toppar) ska normalt lämnas kvar på platsen eller flyttas till annat lämpligt ställe i området. Termen utglesning är att föredra framför gallring eller naturvårdsgallring då ordet gallring syftar på en åtgärd som ofta utförs jämnt över beståndet och främst har setts som en åtgärd för att förbättra skogsbrukets ekonomi i områden med produktionsmål.

Veteranisering**Medvetet skada träd för att skapa och efterlikna strukturer, substrat och mikromiljöer som normalt bildas först i mycket gamla träd**

Syftet med åtgärden är att skapa typiska "gammelträdsstrukturer" för att överbrygga ett generationsglapp mellan yngre och äldre trädskikt. Exempel på viktiga strukturer är mulm, håligheter, självdöda eller avbrutna grova grenar, partier med blottlagd ved på stammen och skador efter blixtnedslag. Veteranisering ska enbart utföras på träd utan befintliga höga naturvärden.

ORD MED RELEVANS FÖR NATURVÅRDANDE SKÖTSEL OCH FÖR FÖRSTÅELSE AV ORDLISTAN

Naturlig störning**Naturligt förekommande processer som driver förändringar i naturen**

De huvudsakliga naturliga störningarna i skogslandskapet orsakas av brand, vind, vatten, viltbetesdjur, insekter och svamp.

Intern beståndsdynamik**Naturliga processer inom ett bestånd i frånvaro av yttre störning**

Påverkar ett tämligen stabilt skogsekosystem genom exempelvis självgallring och successiv förnyring i luckor efter träd som dött.

Kulturmiljövårdande skötsel**Åtgärd som syftar till att bevara och utveckla kulturmiljövärden**

Observera att skötsel av det biologiska kulturarvet ingår i både kulturmiljövård och i naturvård.

Självgallring**När träd dör genom trängselverkan**

Sker i täta trädbestånd där de svagare, undertryckta träden successivt dör på grund av trängsel, framförallt genom konkurrens om ljus, vatten och näring. Självgallring är en viktig process för att skapa död ved på naturlig väg.

Död ved**Stående eller liggande träddelar som dött och börjat brytas ned av processer och organismer av olika slag**

Död ved kan även vara döda stamdelar och döda grenar i ett levande träd. Generellt råder brist på död ved i skogslandskapet och vid naturvårdande skötsel ska alltid den döda veden värnas. Död ved i olika former utgör till exempel viktiga livsmiljöer för många insektsarter. Åtgärder som exempelvis ringbarkning används för att nyskapa död ved.

Biologiskt kulturarv**Ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet**

Det biologiska kulturarvets långsiktiga fortlevnad och utveckling kräver fortsatt brukande eller skötsel.

NS-bestånd (naturvård skötsel)**Begrepp i skogsbruksplaner och inom skogscertifieringen som anger ett skogsbestånds målklassning**

NS innebär att beståndet har ett långsiktigt miljömål där miljövärdena kräver återkommande skötsel för att bevaras.

NO-bestånd (naturvård orörd)**Begrepp i skogsbruksplaner och inom skogscertifieringen som anger ett skogsbestånds målklassning**

NO innebär ett långsiktigt miljömål där miljövärdena gynnas av orördhet.

PF-bestånd (förstärkt hänsyn)**Begrepp i skogsbruksplaner och inom skogscertifieringen som anger ett skogsbestånds målklassning**

PF innebär ett långsiktigt produktionsmål med miljöhänsyn som går utöver den generella nivån. Skötsel av PF-bestånd räknas inte som naturvårdande skötsel då målet inte enbart är naturvård.

Ibland används målklassningen Kombinerade mål (K) synonymt med PF.

TERMER ATT UNDVIKA VID NATURVÅRDANDE SKÖTSEL

För att bevara och utveckla naturvärden krävs andra åtgärder och anpassningar än vid ett produktionsinriktat bruk av skogen. Ett flertal termer som används inom naturvårdande skötsel avser egentligen skogsbruksåtgärder med produktionsmål. Användande av dessa ord ökar risken för missförstånd och kan bidra till att den naturvårdande skötseln utförs på ett felaktigt sätt. I listan nedan finns termer som bör undvikas i samband med naturvårdande skötsel.

Avverkning

Ordet bör undvikas vid naturvårdande skötsel då det är en skogsbruksterm som indikerar att trädet förutom att fällas även ska tas ut ur området. Vid naturvårdande skötsel tas träd/virke endast ut under vissa förutsättningar för att gynna naturvärden.

Gallring/naturvårdsgallring

Ordet gallring är en skogsbruksterm för att öka produktion genom att ställa isär träd i jämna förband. När man önskar ett glesare bestånd vid naturvårdanden skötsel eftersträvas samtidigt en heterogenitet och ordet gallring kan då vara missvisande. Använd hellre utglesning.

Gransanering

Ordet bör undvikas vid naturvårdande skötsel då det är värdeladdat och riskerar skapa en generellt negativ bild av att gran alltid är ett oönskat trädslag. I de områden förekommande gran inte har några naturvärden och behöver tas bort beskrivs istället åtgärden med enkla ord som "All gran inom området fälls/röjs ner, virke och grot (grenar och toppar) kan tas ut ur området förutsatt att markskada inte uppstår".

Hyggesfritt/Kontinuitetsskogsbruk

Hyggesfritt/kontinuitetsskogsbruk kan ha många fördelar för miljövärden i skogen – med åldersskiktade bestånd, bibehållen trädkontinuitet och bevarade rekreativvärden. Hyggesfritt/kontinuitetsskogsbruk är ändå inte att betrakta som naturvårdande skötsel, utan som en alternativ form av skogsbruk där virkesuttag görs i sådan omfattning att det inte kan definieras som naturvårdande skötsel. Brukningsformen passar områden som kan brukas med försiktighet, ofta PF/K-bestånd i skogsbruksplan.

Plockhuggning

Plockhuggning är en term för avverkning av spridda träd i ett bestånd utan gallring av mellanliggande partier. Det finns flera olika tolkningar av begreppet och traditionellt har valet av vilka träd som ska avverkas styrts av ett specifikt behov, till exempel av bränsle eller särskilt virkessortiment. Då naturvårdande skötsel ska styras av naturvårdsbehovet i beståndet blir det missvisande att fokusera på vad som eventuellt kan plockas ut. I normalfallet sker inget uttag av träd/virke vid naturvårdande skötsel och åtgärder liknande plockhuggning bör hellre beskrivas med enklare ord. Se även naturvårdande skötsel.